Bijlage 10

Stemmen door kiezers buiten Nederland voor de verkiezing van de leden van het Europees Parlement van 22 mei 2014. Evaluatie experiment met een nieuw stembiljet.

Inhoudsopgave
1. Inleiding en wijzigingen in het kiesproces
2. Registratieprocedure
3. Gegevensuitwisseling EU en controle dubbele registraties
4. Nieuw model stembiljet (experiment op grond van de Tijdelijke experimentenwet stembiljetten en centrale stemopneming)
5. Briefstembureaus
6. Stemming
7. Oordeel kiezers over het nieuwe model stembiljet
8. Oordeel stembureaus over het nieuwe model stembiljet
9. Kosten experiment
10. Overzichtstabel

1. Inleiding en wijzigingen in het verkiezingsproces

Op 1 december 2013 is een wijziging van de Kieswet in werking getreden. Deze wetswijziging heeft enkele vereenvoudigingen tot gevolg gehad voor de Nederlanders die vanuit het buitenland mogen stemmen. Zo is geregeld dat kiezers woonachtig in Aruba, Curaçao en Sint Maarten zich niet meer bij de gemeente Den Haag hoeven te registreren, maar dat kunnen doen bij de Nederlandse Vertegenwoordiging in Aruba, Curaçao en Sint Maarten. Verder heeft de gewijzigde Kieswet het expliciet mogelijk gemaakt dat het ingescande en ondertekende registratieformulier met een kopie van het bewijs van Nederlanderschap per e-mail kan worden gezonden naar de gemeente Den Haag en de Vertegenwoordigingen. Ook is de wet aangepast om het mogelijk te maken dat de kiezers het stembiljet kunnen invullen door gebruik te maken van een zwart, blauw, rood of groen schrijfmiddel. Tenslotte is de groep kiezers die vanuit het buitenland per brief kan stemmen uitgebreid. Kiezers die in Nederland wonen, maar die tijdelijk in het buitenland verbleven, konden voorheen alleen briefstemmen als ze voor beroep of werkzaamheden langdurig in het buitenland verbleven. Door de wetswijziging kan ook een kiezer die om andere redenen (zoals studie) langdurig in het buitenland verblijft per brief stemmen.

Op 19 juni 2013 is de Tijdelijke experimentenwet stembiljetten en centrale stemopneming (Experimentenwet) in werking getreden[1]. De Experimentenwet maakt het mogelijk om te experimenteren met een nieuw model stembiljet voor kiezers buiten Nederland. Daarbij kunnen kiezers ook een vervangend briefstembewijs vragen, indien men een briefstembewijs niet heeft ontvangen of als een briefstembewijs in het ongerede is geraakt. Bij de verkiezing van de leden van het Europees Parlement op 22 mei 2014 heeft het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties op basis van de Experimentenwet een experiment gehouden. De uitkomsten van dat experiment zijn in deze evaluatie verwerkt.

2. Registratieprocedure

<u>Registratieprocedure</u>
Voor de verkiezing van de leden van het Europees Parlement op 22 mei 2014 konden kiezers zich vanaf 22 november 2013 tot en met 10 april 2014 registeren.
De gemeente Den Haag is op grond van de Kieswet verantwoordelijk voor de registratie van kiezers woonachtig buiten het Koninkrijk. Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) is verantwoordelijk voor de registratie van kiesgerechtigden woonachtig in Aruba, Curaçao en Sint Maarten.

[1] Stb. 2013, nr. 240. Zie ook Kamerstukken 33 573.

Aan het begin van de registratieperiode hebben in totaal 60.295 personen[2] een e-mail of brief gekregen met daarin informatie over de start van de registratieperiode en over de wijze waarop kiezer buiten Nederland zich kon registreren. Tevens is daarbij melding gemaakt van het experiment met het nieuwe stembiljet voor kiezers buiten Nederland. Hierbij is verwezen naar de website www.stemmenvanuitbuitenland.nl voor meer informatie over het nieuwe stembiljet en de mogelijkheid te oefenen met het nieuwe stembiljet (zie ook onderdeel 3 van deze evaluatie).

Voorlichting over de registratieprocedure
Vanaf 22 november 2013 was de website www.stemmenvanuitbuitenland.nl in de lucht, speciaal gericht op kiezers in het buitenland. Op deze website was informatie te vinden over de registratieprocedure om te stemmen vanuit het buitenland (inclusief het registratieformulier voor de kiezers woonachtig in Aruba, Curaçao en Sint Maarten kiezers en een link naar het registratieformulier op de website van de gemeente Den Haag) en de wijze waarop de geregistreerde kiezer zijn of haar stem kon uitbrengen. In de periode 22 november 2013 tot en met 22 mei 2014 is de voorlichtingswebsite voor kiezers buiten Nederland door 33.112 bezoekers bezocht.

Gedurende de registratieperiode van 22 november 2013 tot en met 10 april 2014 is er online geadverteerd op door Nederlanders in het buitenland vaak bezochte sites. De advertenties waren alleen zichtbaar, wanneer de website vanuit het buitenland werd benaderd. Ook zijn op Facebook advertenties geplaatst, gericht op profielen van Nederlanders woonachtig in het buitenland.
Voor kiezers woonachtig in Aruba, Curaçao en Sint Maarten zijn daarenboven advertenties in lokale dagbladen geplaatst en radioberichten op lokale zenders uitgezonden. De advertenties en radiospots zijn in het Nederlands, Engels, Papiamento en Papiamentu geplaatst en uitgezonden. Deze voorlichtingsactiviteiten zijn vergelijkbaar met die bij de verkiezing in 2012 voor de leden van de Tweede Kamer.[3]

Het ministerie van Buitenlandse Zaken heeft tweetalige informatieteksten geplaatst op de sites van haar ambassades en consulaten, opgehangen bij de bezoekersbalies en in een aantal gevallen verspreid bij Verenigingen waar veel Nederlanders komen, en bij Nederlandse scholen. Aan de bezoekersbalies waren registratieformulieren verkrijgbaar.

Incident(en)
In het weekend van 29 en 30 maart 2014 is de gemeente Den Haag door een storing getroffen. De website van de gemeente Den Haag was wel gewoon beschikbaar, maar kiezers ondervonden problemen bij het afronden van het webformulier. Het probleem is maandag 31 maart 2014 rond 17:00 uur verholpen. Onmiddellijk na het ontdekken van de storing op maandagochtend 31 maart 2014 (rond 11:30 uur) heeft de gemeente Den Haag een PDF versie van het formulier op de website geplaatst. Eenzelfde PDF-versie van het registratieformulier is ook op de website www.stemmenvanuitbuitenland.nl beschikbaar gesteld.[4]

3. Gegevensuitwisseling EU en controle dubbele registraties

Op grond van de EU-richtlijn 93/109/EG en de Kieswet wisselen de lidstaten van de Europese Unie voor elke verkiezing van de leden van het Europees Parlement gegevens[5] uit over personen die in

---

[2] De personen die een e-mail of brief hebben ontvangen zijn personen die zich bij eerdere verkiezingen hebben geregistreerd (artikel D 3c kieswet).
[3] Zie ook de antwoorden op de vragen van het Tweede Kamerlid Sjoerdsma (D66): Tweede Kamer 2013-2014, 2014Z03928.
[4] Zie ook de antwoorden op de vragen van het Tweede Kamerlid Taverne (VVD): Tweede Kamer 2013-2014, 2014D12355.
[5] Naam, geboortedatum, woonplaats, geboorteplaats, nationaliteit.

een andere lidstaat dan de lidstaat van herkomst willen stemmen. Deze gegevensuitwisseling beoogt te voorkomen dat personen zowel in de lidstaat van herkomst als de lidstaat van verblijf een stem uitbrengen. De feitelijke uitwisseling van gegevens door de EU-lidstaten verliep naar mijn oordeel beter dan bij de vorige verkiezingen. In 2009 raadpleegde elke gemeente afzonderlijk zijn GBA en stuurde de informatie over de kiesgerechtigheid van EU-burgers naar mijn ministerie. Hierbij werden veel fouten gemaakt. Dit jaar is de GBA(V) centraal geraadpleegd. Ook heeft de Europese Commissie ditmaal in de voorbereiding meer aandacht besteed aan het instrueren en informeren van lidstaten over de gegevensuitwisseling en maatregelen geïntroduceerd die een meer uniforme uitwisseling van gegevens mogelijk maakte. Desondanks bleek dat enkele knelpunten die ook in 2009 werden gesignaleerd, weer de aandacht opeisten.

Uit de andere lidstaten zijn persoonsgegevens ontvangen van circa 51.000 Nederlanders die zich in het land van verblijf hadden geregistreerd om te stemmen voor kandidaten uit dat land. Deze gegevens zijn overgedragen aan de gemeente Den Haag. Op grond van de Kieswet besluit het college van B&W van Den Haag na melding over de registratie van een kiezer in een ander land over het schrappen van de betreffende persoon uit het register van in het buitenland woonachtige Nederlandse kiezers die hebben aangegeven op Nederlandse kandidaten te willen stemmen. Van de 21.848 in het buitenland woonachtige Nederlanders die zich als kiezer buiten Nederland hadden laten registreren, kwamen er circa 2.000 ook voor in de gegevens die van de andere lidstaten zijn ontvangen. De gegevensuitwisseling heeft er niet toe geleid dat het college van Den Haag kiezers heeft geschrapt. De reden hiervoor was dat er onvolkomenheden in de gegevensuitwisseling zijn geconstateerd. Bij brief van 19 mei 2014 heb ik de Tweede Kamer daarover geïnformeerd[6]. Nederlanders woonachtig op Aruba, Curaçao en Sint Maarten konden zich ook als kiezer voor Nederlandse kandidaten registeren. 1.916 personen hebben van die mogelijkheid gebruik gemaakt. Deze registratie vindt plaats onder verantwoordelijkheid van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Ook hier heeft de gegevensuitwisseling niet geleid tot het schrappen van personen.

Circa 48.000 personen met een andere EU-nationaliteit stonden in Nederland als kiezer voor het EP geregistreerd. Hun gegevens zijn naar de verantwoordelijke autoriteiten van de andere lidstaten verzonden.

<u>Dubbele nationaliteit</u>
Het systeem van gegevensuitwisseling houdt geen rekening met het feit dat mensen twee (of meer) EU-nationaliteiten kunnen bezitten. Het is onbekend hoeveel kiezers met een dubbele nationaliteit twee oproepen hebben ontvangen en van deze mogelijkheid misbruik hebben gemaakt

Voorgaande neemt niet weg dat is getracht om dubbel stemmen bij een dubbele nationaliteit tegen te gaan. Bij circa 1.200 Nederlanders met tevens een andere EU-nationaliteit stond in de GBA(V) geregistreerd dat zij op een Nederlandse kandidaat willen stemmen. Omdat betrokkenen onder meer de Nederlandse nationaliteit bezitten, is een dergelijke aantekening niet voorgeschreven. Om dubbel stemmen te voorkomen, is echter van de mogelijkheid gebruik gemaakt de betreffende lidstaten te informeren dat betrokkenen hebben aangegeven in Nederland te willen stemmen. De betreffende groep Nederlanders is per brief geïnformeerd dat zij zich als kiezer hebben geregistreerd in Nederland en dat hun gegevens daarom zijn verstuurd naar de andere EU-landen met het doel om hen daar te schrappen van het kiezersregister.

[6] Kamerstukken *II*, 2013-2014, 31 142, nr. 43

In de nabije toekomst zal het lastiger worden om te bepalen welke Nederlanders tevens een andere EU-nationaliteit bezitten en dus mogelijk twee oproepen om te stemmen ontvangt. Dit omdat in de Basisregistratie personen (BRP) bij Nederlanders de andere nationaliteit niet (meer) wordt geregistreerd[7].

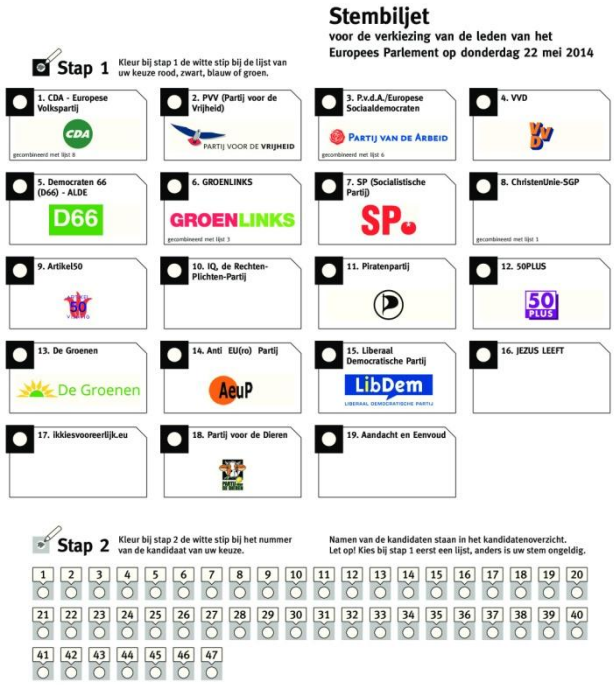
Uit bovenstaande blijkt dat dit proces ondanks aangebrachte verbeteringen door de lidstaten en de Europese Commissie niet sluitend is. Genoemde knelpunten zijn een bedreiging voor de integriteit van het verkiezingsproces en het vertrouwen van de kiezer. Het risico van dubbel stemmen bij dubbele nationaliteit en de knelpunten bij de gegevensuitwisselingen, doen zich niet voor indien alleen gestemd kan worden in de lidstaat van verblijf. Nederland zal dit als de oplossing voor de problematiek uit blijven dragen. De realiteit gebiedt echter te zeggen, dat steun voor dit standpunt tot op heden heeft ontbroken en besluitvorming over verandering alleen bij unanimiteit kan plaatsvinden.

4. Nieuw model stembiljet

Tijdens de verkiezing van de leden van het Europees Parlement op 22 mei 2014 is geëxperimenteerd met een nieuw model stembiljet voor kiezers die vanuit het buitenland per brief stemmen. Reden om met dit stembiljet te experimenten is dat het nieuwe model stembiljet per E-mail aan de kiezers in het buitenland kan worden verzonden. Het meest tijdkritische onderdeel van de stembescheiden voor de kiezers die vanuit het buitenland mogen stemmen is namelijk het stembiljet. Het overzicht van kandidaten wordt pas circa vier weken voor de dag van stemming definitief vastgesteld. Dan pas kan het stembiljet naar de kiezer worden verzonden. De andere stembescheiden, zijnde het briefstembewijs en de (retour)enveloppen voor de briefstem kunnen veel eerder aan de kiezer worden gezonden zodat deze op tijd aankomen. Ter illustratie: bij de verkiezing van de leden van het Europees Parlement deed het centraal stembureau op 14 april 2014 uitspraak over de geldigheid van de ingediende kandidatenlijsten. Daartegen gingen een aantal partijen in beroep bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State. De Afdeling deed op donderdag 24 april 2014 uitspraak. Pas op dat moment kon het stembiljet worden geproduceerd.

Het nieuwe model stembiljet dat in het experiment is gebruikt, komt voort uit het door het ministerie van BZK uitgevoerde onderzoek naar een nieuw stembiljet dat ook elektronisch zou kunnen worden geteld. De Tweede Kamer heeft op 18 oktober 2013 de rapportage over dit onderzoek ontvangen.[8] Op het nieuwe model stembiljet staan alle namen van de lijsten die meedoen aan de verkiezing en eventueel (als er voor de lijst een logo is geregistreerd bij het centraal stembureau) een logo van een lijst. Hieronder staan op het stembiljet nummers. Het aantal nummers wordt bepaald door het aantal kandidaten dat voorkomt op de lijst met de meeste kandidaten. De namen van de kandidaten zijn niet vermeld.

[7] Kamerstukken *II*, 2012-2013, 33 219 nr. 9 en nr. 10
[8] Kamerstukken *II* 2013-2014, 31 142, nr. 37

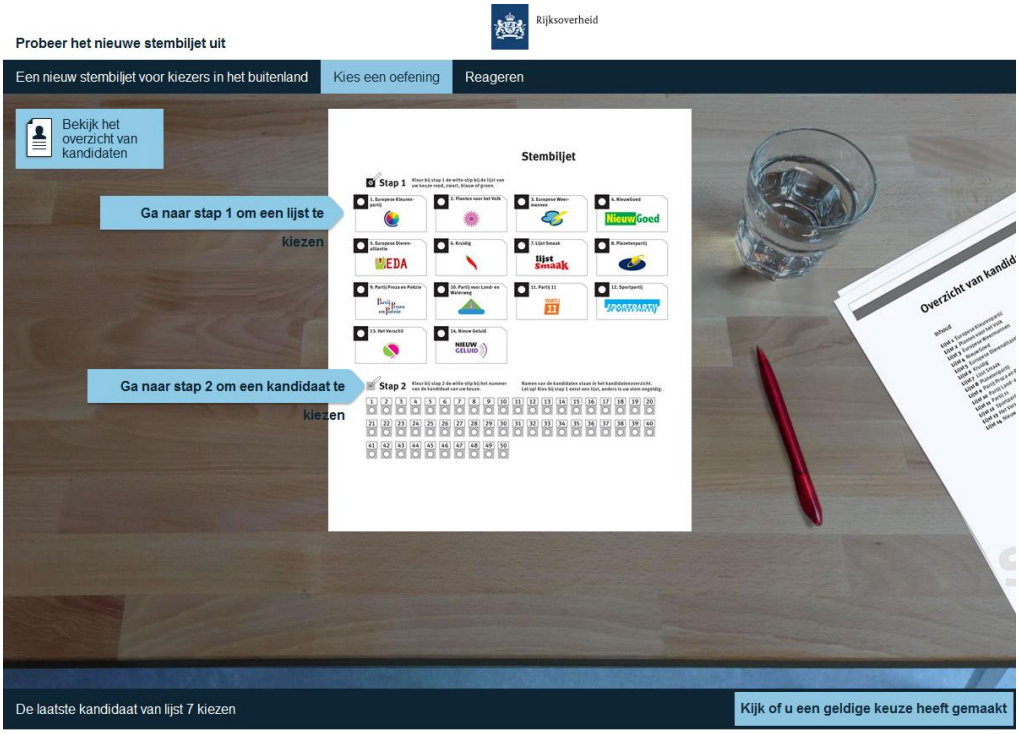
Afbeelding 1: Model stembiljet voor de verkiezing van de leden van het Europees Parlement op 22 mei 2014.

De kiezer kan op het stembiljet twee keuzes maken: eerst een keuze voor één lijst en daarna een keuze voor één kandidaat. Het kan voorkomen dat de kiezer per ongeluk alleen een keuze maakt voor een lijst. In dat geval moet bij de telling de stem worden aangemerkt als een stem voor kandidaat nummer 1 van de betreffende lijst.[9]

Zoals blijkt uit afbeelding 1 worden de namen van de kandidaten niet op het stembiljet vermeld. De namen van de kandidaten kon de kiezer raadplegen op het overzicht van kandidaten. Het overzicht van kandidaten was te raadplegen op www.stemmenvanuitbuitenland.nl. De kiezers die er voor kozen om het stembiljet per post te ontvangen hebben het overzicht van kandidaten ook per post ontvangen.

<u>Voorlichting over het nieuwe stembiljet</u>
Op website www.stemmenvanuitbuitenland.nl is sinds 22 november 2013 (de start van de registratieperiode voor kiezers buiten Nederland) voorlichting gegeven over het nieuwe stembiljet en de wijze waarop daarmee moet worden gestemd. Via deze website was – tevens vanaf 22 november 2013 – een online oefenvoorziening met het nieuwe stembiljet beschikbaar. Door gebruik te maken van voorziening konden kiezers oefenen met het nieuwe model stembiljet en op deze manier nagaan hoe daarmee een geldige stem kon worden uitgebracht.

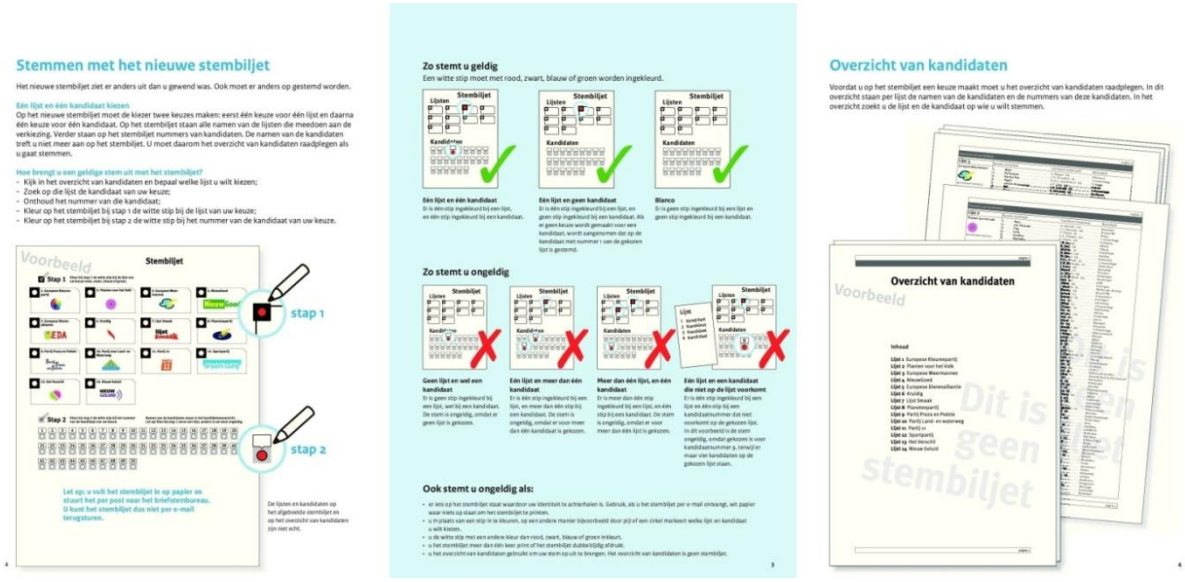
[9] Artikel 15, vierde lid, van het Tijdelijk experimentenbesluit stembiljetten en centrale stemopneming.

Afbeelding 2: Online oefenvoorziening voor het nieuwe model stembiljet.

In de periode 22 november 2013 tot en met 22 mei 2014 is de online oefenvoorziening 11.219 maal bezocht en zijn er oefeningen mee gedaan.

Het ministerie van BZK heeft ook een folder gemaakt met informatie over het nieuwe stembiljet en de wijze waarop men daarmee geldig kan stemmen.

Afbeelding 3: Voorlichtingsfolder nieuwe model stembiljet.

Een digitale PDF versie van deze folder is medio december 2013 op de website www.stemmenvanuitbuitenland.nl geplaatst. Bij het inwilligen van het registratieverzoek zijn de kiezers weer expliciet over het experiment geïnformeerd. Kiezers die per post communiceren, ontvingen een papieren versie van de folder over het nieuwe stembiljet. De kiezers die per e-mail

communiceren, werden in de e-mail verwezen naar folder op de website www.stemmenvanuitbuitenland.nl.

Vanaf het moment van verzending van het stembiljet (vanaf 25 april 2014) heeft het ministerie van BZK capaciteit beschikbaar gesteld bij het Bureau Verkiezingen van de gemeente Den Haag om vragen en problemen met het nieuwe stembiljet te kunnen beantwoorden/oplossen. Daarnaast zijn op de website www.stemmenvanuitbuitenland.nl veel voorkomende vragen en antwoorden over het printen van het stembiljet geplaatst.

Verzending stembescheiden

In totaal hebben 21.017 kiezers zich geregistreerd om vanuit het buitenland per brief een stem uit te brengen voor de verkiezing van de leden van het Europees Parlement op 22 mei 2014, van wie 1.916 uit Aruba, Curaçao en Sint Maarten. Hiervan hebben 12.074 kiezers bij hun registratieverzoek vermeld het stembiljet per e-mail te willen ontvangen.

Het aantal registraties dat is ingediend bij de Vertegenwoordiging in Aruba verschilde in 2014 sterk ten opzichte van het aantal registraties in 2009. In 2009 hebben vertegenwoordigers van lokale politieke partijen zeer actief campagne gevoerd om te bewegen zich te laten registreren. Dat hebben toen 19.197 personen gedaan. In 2014 is zo'n actieve campagne uitgebleven.

Omdat de postbezorging niet altijd betrouwbaar verloopt, is aan deze kiezers de mogelijkheid geboden om de stembescheiden op te halen bij de kantoren van de Vertegenwoordigingen van Nederland in deze landen of konden ervoor kiezer om de stukken per post te ontvangen. Kiezers woonachtig in Aruba, Curaçao of Sint Maarten die hun briefstembescheiden in een ander land wilden ontvangen (dan het land waar men woonachtig is) konden in het registratieformulier melden of hij/zij het stembiljet per mail wilde ontvangen. Dit is 10 maal voorgekomen.

De briefstembescheiden voor Aruba, Curaçao en Sint Maarten zijn door het ministerie van BZK op vrijdag 25 april 2014 geproduceerd. Vanaf maandag 28 april 2014 zijn de briefstembescheiden door de Nederlandse Vertegenwoordigingen lokaal verspreid. Kiezers die ervoor hadden gekozen de briefstembescheiden op te halen bij de Vertegenwoordigingen zijn per e-mail, per post of per telefoon bericht dat deze opgehaald konden worden.

Onderstaande tabel geeft inzicht in de aantallen en de momenten waarop de gemeente Den Haag en de Vertegenwoordigingen in Aruba, Curaçao en St. Maarten de stembescheiden[10] aan kiezers in het buitenland heeft doen toekomen.

	Datum verzending/ beschikbaarheid briefstembescheiden	**Aantal briefstembescheiden**
Den Haag	10 maart 2014	8.866 briefstembescheiden *zonder* stembiljet*
	4 april 2014	1.545 briefstembescheiden *zonder* stembiljet*
	17 april 2014	1.531 briefstembescheiden *zonder* stembiljet*
	25 april 2014	6.866 briefstembescheiden met stembiljet 12.064 e-mails met stembiljet en link naar de kandidatenlijsten
Aruba, Curaçao, St. Maarten	Vanaf 28 april 2014	1.916 briefstembescheiden met stembiljet
* Op 25 april ontvingen deze kiezers het stembiljet via e-mail met daarbij een link naar de website met daarop de kandidatenlijsten.		

Tabel 1: wijze van verspreiding van de briefstembewijzen aan kiezers.

Incident(en)

De gemeente Den Haag heeft op 25 april 2014 aan 12.064 geregistreerde kiezers het stembiljet per (bulk)mail gezonden. Na deze verzending heeft de gemeente enkele tientallen meldingen ontvangen van kiezers die het stembiljet niet hadden ontvangen. De gemeente Den Haag heeft naar aanleiding van deze meldingen gecontroleerd of het e-mailadres van de betreffende kiezer wel voorkwam op de lijst van verzonden mails. Dat bleek steeds het geval te zijn. Alle kiezers die zich bij de gemeente Den Haag hebben gemeld hebben het stembiljet opnieuw via de mail ontvangen. Voor zover is kunnen nagaan is het stembiljet na deze tweede verzending wel bij de kiezers aangekomen. De gemeente Den Haag vermoedt dat de werking van spamfilters door e-mailproviders een mogelijke oorzaak is voor het niet ontvangen van de e-mail. E-mailproviders merken bulkmail soms als spam aan. De e-mail met het stembiljet kan dan terecht komen in een spambox of wordt helemaal tegengehouden.

5. Briefstembureaus

Voor de verkiezing van de leden van het Europees Parlement op 22 mei 2014 zijn in totaal 26 briefstembureaus ingesteld. De gemeente Den Haag heeft 3 briefstembureaus ingesteld. De minister van BZK heeft 3 briefstembureaus ingesteld bij de Nederlandse Vertegenwoordigingen in Aruba, Curaçao en Sint Maarten. Door de minister van Buitenlandse Zaken zijn 17 briefstembureaus ingesteld bij ambassades buiten de Europese Unie[11]. De minister van Defensie heeft 3 briefstembureaus ingesteld bij militaire missies in het buitenland[12].

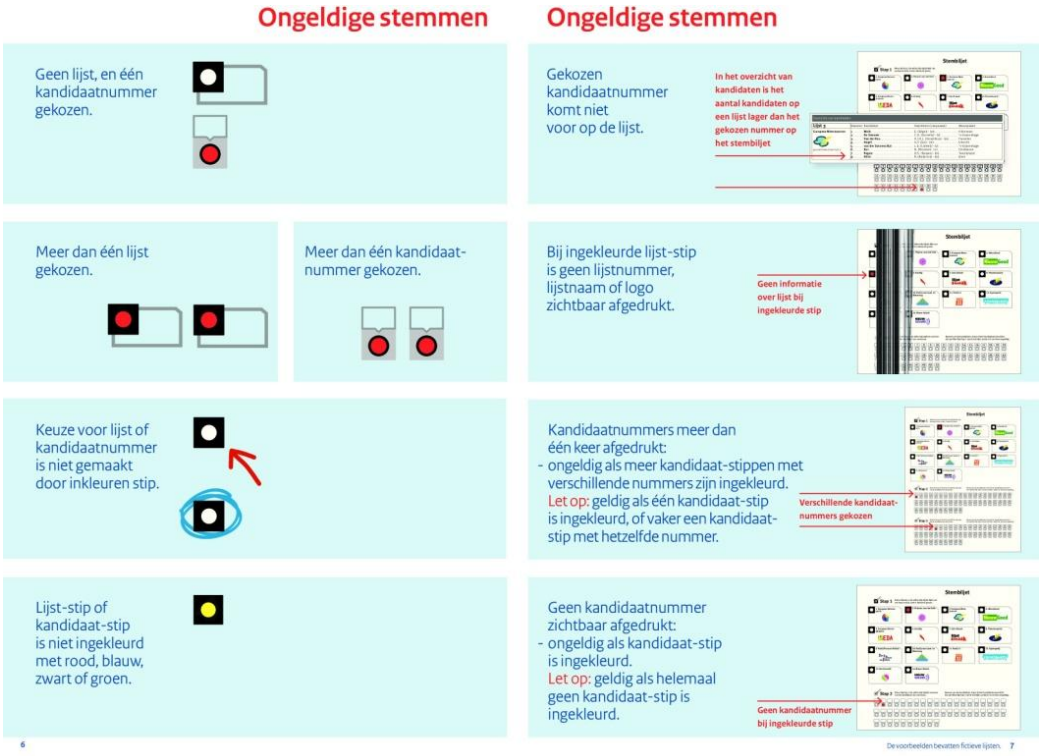
[10] De stembescheiden bestaan uit het stembiljet, het overzicht van kandidaten, een witte enveloppe waarin het stembiljet moet worden gestopt, een briefstembewijs (stempas voor kiezer in het buitenland) en een oranje retourenveloppe (voor het retourneren van de witte enveloppe met stembiljet en het briefstembewijs).
[11] Te weten in Washington, Ottawa, Paramaribo, Brasilia, Wellington, Canberra, Pretoria, Nairobi, Abu Dhabi, Ankara, Tel Aviv, Singapore, Bangkok, Jakarta, Peking, Tokio en Kuala Lumpur.
[12] Te weten in Masar-al-Sharif (Afghanistan), Gao (Mali) en Adana (Turkije).

Het ministerie van Buitenlandse Zaken heeft hiervoor gekozen omdat het van mening is dat het stemgeheim in het geding kan zijn als er van minder dan 40 kiezers bij een briefstembureau de briefstem wordt ontvangen. Ook bij voorgaande verkiezingen is zo te werk gegaan.

Als gevolg van het experiment met het nieuwe model stembiljet moest er voor de briefstembureaus specifiek instructiemateriaal gemaakt worden. Dit materiaal is door het ministerie van BZK ontwikkeld en aan alle briefstembureaus toegezonden.

Het instructiemateriaal bestond uit:

- Een instructie met uitleg over de wijze waarop met het nieuwe stembiljet geldig en ongeldig gestemd kan worden. De instructie bevat voorbeelden van geldige en ongeldige stembiljetten en geldige en ongeldige uitgebrachte stemmen;
- Een affiche (poster) van het model stembiljet zoals dat voor de verkiezing van de leden van het Europees Parlement op 22 mei 2014 is vastgesteld;
- Een affiche (poster) waarop wordt samengevat wanneer een stem geldig of ongeldig is uitgebracht;
- Een affiche (poster) met het overzicht van de lijsten en het aantal kandidaten per lijst.

Afbeelding 4: Voorbeeld van een pagina uit het instructiemateriaal voor de briefstembureaus

Gedurende de gehele dag van stemming (22 mei 2014) was het ministerie van BZK per e-mail, telefoon of videoconferentie beschikbaar voor de briefstembureaus om vragen over het stembiljet en het instructiemateriaal te beantwoorden. Video conferencing was ook in de weken voor 22 mei 2014 beschikbaar. Door twee commissies op ambassades is gebruik gemaakt van deze mogelijkheid.

6. Stemming

Aantal ongeldige stemmen en redenen

Uit de processen-verbaal van de briefstembureaus blijkt dat in totaal 16.926 briefstemmen zijn uitgebracht. Hiervan zijn in totaal 39 stembiljetten als ongeldig beoordeeld door de briefstembureaus, wat neerkomt op 0,23% van het totaal aantal stemmen. Bij de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer in 2012 en 2010 waren respectievelijk 0,6% en 3,6% van de uitgebrachte briefstemmen ongeldig. De daling in ongeldige stemmen tussen 2010 en 2012 kan worden verklaard doordat er in 2012 extra zichtbaar op het stembiljet was vermeld dat er gebruik moest worden gemaakt van rood schrijfmateriaal. Bij de verkiezing van de leden van het Europees Parlement in 2009, was 4,2% van de uitgebrachte briefstemmen ongeldig.

Ten behoeve van de evaluatie van het experiment met het stembiljet is het proces-verbaal van de telling voor de briefstembureaus (model N 10 2-b) aangepast. Briefstembureauleden moesten onder 4b in het proces-verbaal de redenen van de ongeldige stemmen noteren. In onderstaande tabel zijn de redenen weergegeven van de ongeldig beoordeelde stembiljetten van alle briefstembureaus.

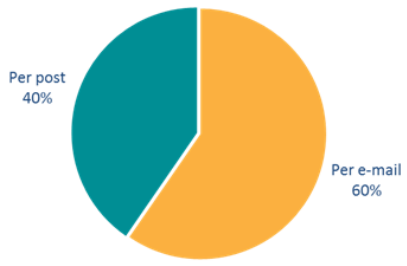
Reden ongeldige beoordeling	Aantal
Gekozen kandidaatnummer komt niet voor op de gekozen lijst	13
Meer dan één lijst gekozen	9
De identiteit van de kiezer is te achterhalen	7
Meer dan één kandidaatnummer gekozen	3
Geen lijst en één kandidaatnummer gekozen	3
Stembiljet ingekleurd met een andere kleur dan rood, zwart, blauw of groen	2
2 stembiljetten in 1 enveloppe	2

Tabel 2: redenen ongeldige stemmen

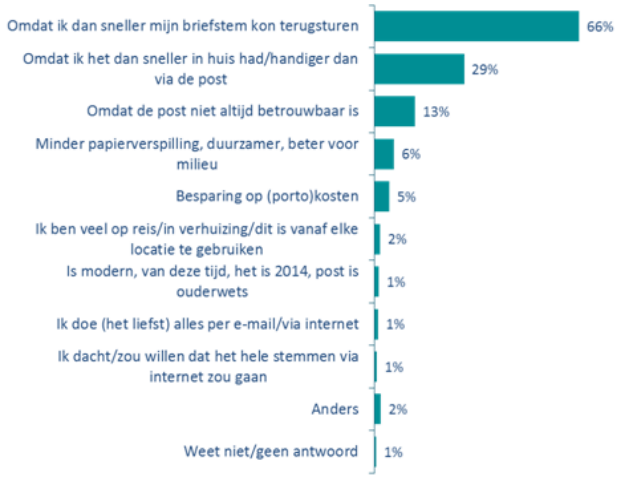
7. Oordeel kiezers over het nieuwe model stembiljet

In opdracht van het ministerie van BZK is een online enquête uitgevoerd onder de personen die zich hebben geregistreerd om te kunnen stemmen bij de verkiezing leden van het Europees Parlement. De enquête kon worden ingevuld in de periode van 26 mei 2014 tot en met 30 juni 2014. Bijna 7.000 respondenten hebben de enquête via internet ingevuld. Een aantal kiezers heeft laten weten niet over internet te beschikken. Deze kiezers zijn alsnog in de gelegenheid gesteld om via de post de enquête in te vullen. Hieronder zijn de uitkomsten van de enquête weergegeven.

1. Welke keuze heeft u destijds gemaakt voor het ontvangen van het stembiljet?

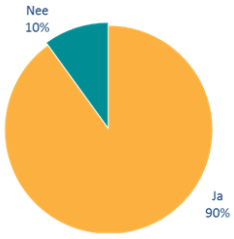
2. Wat was hiervan de reden om te kiezen voor e-mail (antwoordoptie een was gegeven, de overige responsies zijn resultaat van open antwoorden)?

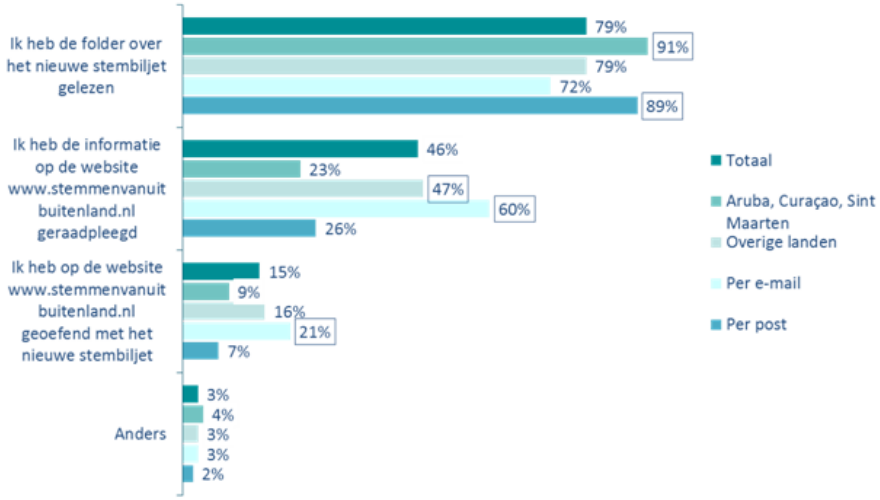
3. Wat was hiervan de reden om te kiezen voor post (antwoordoptie een en twee waren gegeven, de overige responsies zijn resultaat van open antwoorden)?

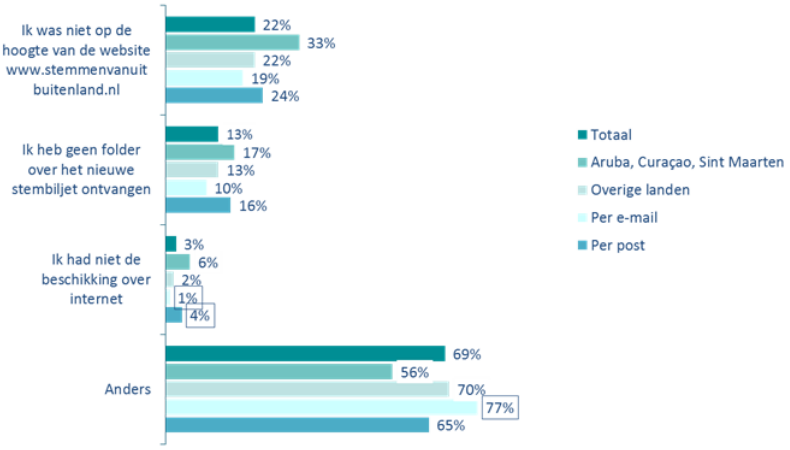
4. Heeft u gebruik gemaakt van de informatie die beschikbaar was op internet en/of in de folder over het stemmen met het nieuwe stembiljet?

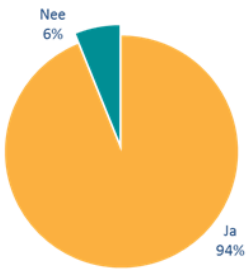
5. Van welk materiaal is gebruik gemaakt (meerdere antwoorden mogelijk)?

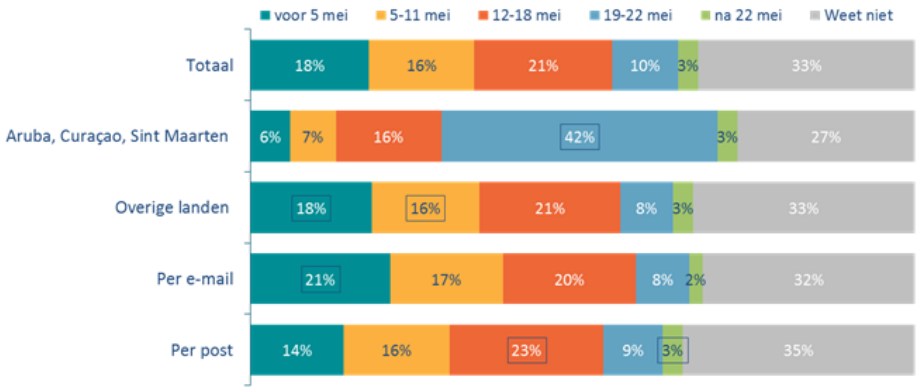
6. Wat is de reden dat u geen materiaal heeft geraadpleegd (meerdere antwoorden mogelijk)?

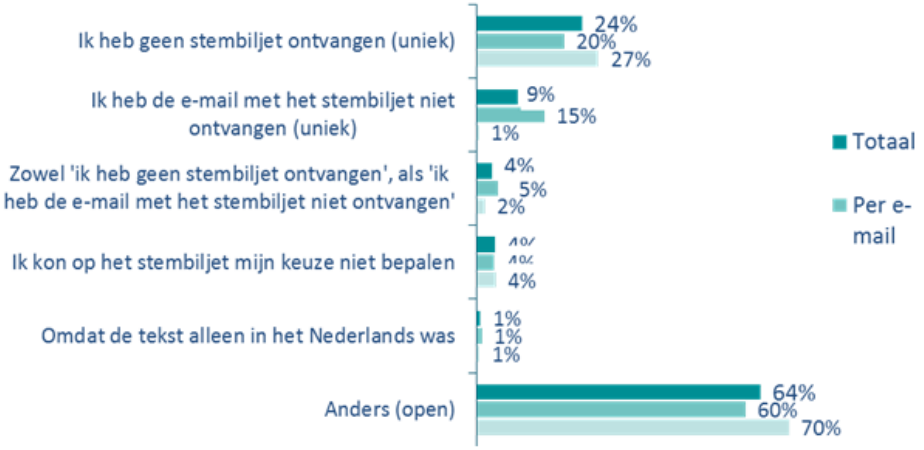
7. Heeft u gestemd voor de Nederlandse leden van het Europees Parlement?

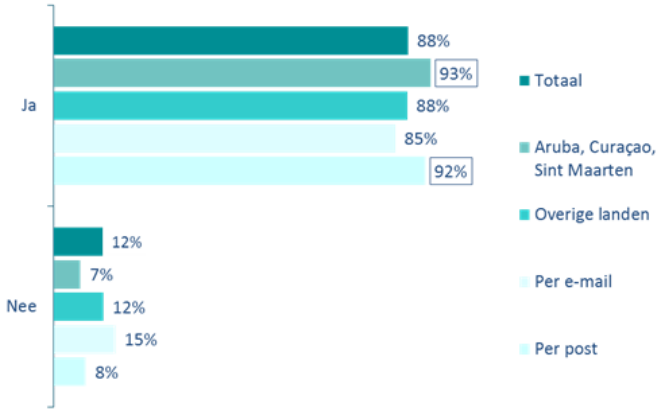
8. Wanneer heeft u uw stem opgestuurd of afgegeven?

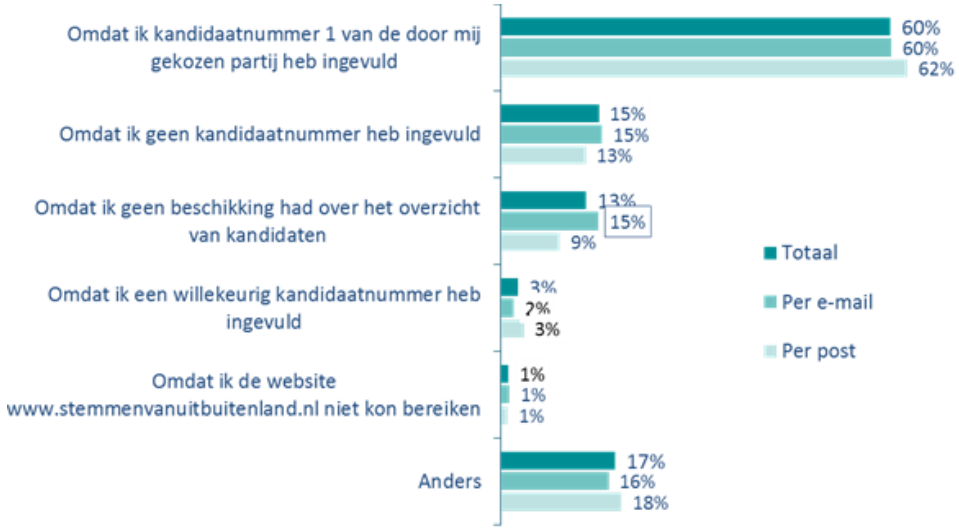
9. Wat is de reden dat u niet heeft gestemd?

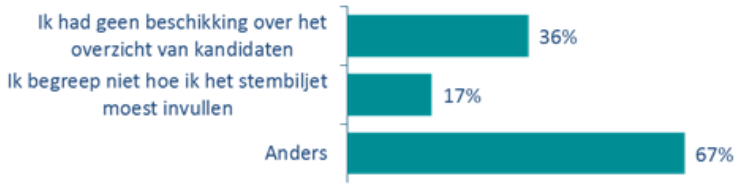
10. Heeft u bij het invullen van het stembiljet het overzicht van kandidaten geraadpleegd?

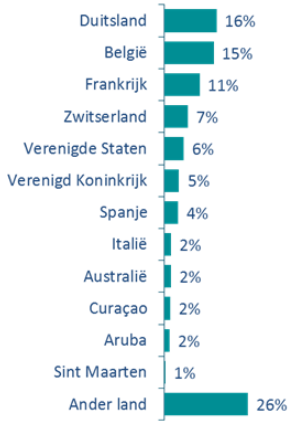
11. Waarom heeft u het overzicht van kandidaten niet geraadpleegd?

12. Welke problemen heeft u ervaren bij het invullen van het stembiljet?

13. In welk land heeft u gestemd of was u van plan uw stem uit te brengen?

Enkele bijzonderheden uit de respons van de kiezers zijn gericht op het uitbrengen van een stem in verschillende lidstaten. Een aantal kiezers schrijft zowel in Nederland als in het woonland een stem te hebben uitgebracht voor de verkiezing van de leden van het Europees Parlement. De lidstaten

van de Europese Unie wisselen voor elke verkiezing van de leden van het Europees Parlement gegevens uit over personen die in een andere lidstaat dan de lidstaat van herkomst willen stemmen. Deze werkwijze is niet sluitend. Dit kan ertoe hebben geleid dat er kiezers zijn die in meerdere landen hun stem hebben uitgebracht.[13]

De retourenveloppe moest bij het versturen door de kiezer voldoende zijn gefrankeerd. In de enquête schrijven kiezers dat ze de portokosten voor het terugsturen van de retourenveloppe (te) hoog vonden. De kosten zijn afhankelijk van het land waaruit de enveloppe is verstuurd.
Het stembiljet was bij de verkiezing van de leden van het Europees Parlement aanzienlijk kleiner dan bij eerdere verkiezingen. Bovendien hebben kiezers het registratieformulier niet alleen via de reguliere post, maar ook via e-mail kunnen indienen bij de gemeente Den Haag. Als gevolg hiervan zijn de kosten voor verzending van het registratieformulier en de briefstem voor kiezers gereduceerd. Desondanks zijn er klachten over de portokosten.

Niet alle kiezers hebben de briefstembescheiden via de post ontvangen. De postbezorging is in het buitenland niet altijd betrouwbaar. Kiezers konden er in voorbereiding op de verkiezing van 22 mei 2014 er voor kiezen het stembiljet via e-mail te ontvangen. De overige briefstembescheiden werden via de reguliere post verstuurd. Hierbij konden kiezers een eigen postadres opgeven of de bescheiden naar hun ambassade of consulaat laten versturen en het daar ophalen of brengen. Dit gebeurde eerder in het proces. Kiezers hadden daardoor ruimer de tijd om te constateren dat de briefstembescheiden niet waren ontvangen. Door de Experimentenwet was het mogelijk om vervangende briefstembescheiden aan te vragen. De kiezers woonachtig in Aruba, Curaçao en Sint Maarten konden, om problemen met de postbezorging te voorkomen, de stembescheiden ophalen bij de Vertegenwoordigingen.

Tot slot schrijven een aantal kiezers dat de procedure van zowel de registratie als het uitbrengen van de briefstem omslachtig en ingewikkeld is. Enkele kiezers melden ook dat zij geen beschikking hebben over het internet. Zij hebben de enquête via post ontvangen.

8. Oordeel leden briefstembureaus over het nieuwe model stembiljet

Ook aan de leden van de briefstembureaus is door het ministerie van BZK gevraagd wat de ervaringen zijn geweest met het nieuwe stembiljet. Er zijn 148 briefstembureauleden benaderd met de vraag of zij een enquête wilden invullen. Van 57 briefstembureauleden is een respons ontvangen. Het grootste deel van de briefstembureauleden geeft aan dat het nieuwe stembiljet makkelijk te tellen was, door het A4 formaat en daardoor overzichtelijker en makkelijker te sorteren is. De leden van de stembureaus vonden het instructiemateriaal om het nieuwe stembiljet te beoordelen goed bruikbaar. Enkele briefstembureaus hebben tijdens de zitting contact opgenomen met de gemeente Den Haag met vragen over de beoordeling van binnengekomen briefstemmen. Deze problemen zijn direct verholpen.

9. Kosten experiment

Conform het bepaalde in de Experimentenwet wordt in deze evaluatie ook inzicht gegeven in de kosten van het experiment met het nieuwe stembiljet naar kiezers buitenland. In totaal heeft het experiment het ministerie van BZK ca € 203.000,- gekost. De grootste kostenpost was het voorlichtingsmateriaal voor de kiezers in het buitenland. Het gaat dan over een brochure met uitleg over de wijze waarop met het nieuwe stembiljet gestemd moest worden en om de oefenvoorziening die op het internet is geboden. In totaal is daaraan iets meer dan € 147.000,- besteed.

[13] Kamerstukken *II* 2013/14, 31 142, nr. 43.

10. Overzichtstabellen

Voor de verkiezing van de leden van het Europees Parlement op 22 mei 2014 zijn in totaal bij de gemeente Den Haag en de Nederlandse Vertegenwoordigingen in Aruba, Curaçao en Sint Maarten 23.799 kiezers geregistreerd. Hiervan hebben 21.017 kiezers bij hun registratie verzocht om per brief te stemmen vanuit het buitenland. 1.807 kiezers hebben zich geregistreerd om met een kiezerspas een stem uit te brengen in een stemlokaal in Nederland, Bonaire, Sint Eustatius of Saba. 975 kiezers hebben bij hun registratieverzoek een volmacht verleend. In onderstaande tabel zijn de aantallen registraties weergegeven.

	Buiten Koninkrijk	Aruba, Curaçao, Sint Maarten	Totaal
Briefstemmers	19.101	1.916	21.017
- stembiljet per e-mail	12.064	10	12.074
- stembiljet per post	7.037	1.906	8.943
Kiezerspassen	1.778	29	1.807
Volmachten	969	6	975
Totaal registraties	21.848	1.951	23.799
Weigeringen	375	Aruba, 8 Curaçao, 16 St. Maarten, 0	399
Totaal verzoeken	22.223	Aruba, 1090 Curaçao, 707 St. Maarten, 178	24.198

Tabel 4: Aantallen registraties verkiezing Europees Parlement 2014.

Uiteindelijk hebben 16.920 kiezers per brief een stem uitgebracht van de 21.017 geregistreerde briefstemmers, wat neerkomt op een opkomst van 80,5% van de geregistreerde briefstemmers. Van de kiezers die met een kiezerspas hebben gestemd en de kiezers die per volmacht hebben gestemd is de opkomst niet na te gaan. Het opkomstpercentage komt overeen met de opkomst bij de verkiezing van het Europees Parlement in 2009 (81%). De opkomst bij de verkiezingen van de Tweede Kamer liggen hoger. De verkiezing van de leden van het Europees Parlement zijn minder populair, zie hiervoor tabel 4.

Voor de verkiezing van de leden van het Europees Parlement is door de gemeente Den Haag vastgesteld dat er meer dan 2.000 Nederlanders voorkomen in de gegevens die van andere lidstaten zijn ontvangen die zich tevens in Nederland hebben geregistreerd. Wanneer deze kiezers uiteindelijk hun stem in het woonland hebben uitgebracht en daarom niet per brief in Nederland hebben gestemd, verklaart dit deels het lagere aantal uitgebrachte briefstemmen.

Bijlage 10

In onderstaande tabel staan de uitkomsten van de verkiezing van de leden van het Europees Parlement van 22 mei 2014 weergegeven met de aantallen van eerdere verkiezingen.

	Europese Parlement 2014		**Tweede Kamer 2012**	**Tweede Kamer 2010**	**Europese Parlement 2009**	**Tweede Kamer 2006**	**Europese Parlement 2004**
	Den Haag	Aruba Curaçao St. Maarten					
Totaal ontvangen Registratie-verzoeken	23.004	1975 Aruba 1090 Curaçao 707 St. Maarten 178	49.841	48.552	42.772 (waarvan 19.197 Aruba, 1.444 Curaçao, 685 St. Maarten)	Circa 38.000	Niet bekend
Nieuwe registraties	2.863	n.b.	16.693	Niet bekend	Niet bekend	Niet bekend	Niet bekend
Wijze ontvangst registraties	n.b.	n.b.	55% e-mail 45% per brief	Verzending via e-mail niet mogelijk	Verzending via e-mail niet mogelijk	Verzending via e-mail niet mogelijk	Verzending via e-mail niet mogelijk
Geaccepteerde registraties	23.799	1951 Aruba 1082St. Curaçao 691 Maarten 178	48.374	46.566	39.601 (waarvan 18.327 Aruba, 1.390 Curaçao, 671 St. Maarten)	Niet bekend	15.991
Verzonden stembescheiden (incl. ophalen)	n.b.	1935 Aruba 1074 Curaçao 691 St. Maarten 170	40.493	39.746	37.070 (20.794 Nederlandse Antillen en Aruba)	34.305	Niet bekend
Uitgebrachte stemmen	16.920		35.898	35.157	30.059	Niet bekend	12.275
Ongeldige stemmen	39	Aruba 1 Curaçao 0 St. Maarten 0	212	1270	1262	Niet bekend	Niet bekend
Percentage ongeldig	0,23%	0%	0,6%	3,6%	4,2%	Niet bekend	Niet bekend
Blanco stemmen	18	Aruba 1 Curaçao 3 St. Maarten 3	38	38	39	Niet geregistreerd	Niet bekend
Stemmen uitgebracht op kandidaten	16.863		35.648	33.849	28.758	28.181	Niet bekend
Opkomstpercentage	80,5%		89%	89%	81%	82%	76%
Aantal briefstembureaus	23 (17 bij ambassades buiten EU, 3 bij Nederlandse vertegenwoordigingen op Aruba, Curaçao en St. Maarten en 3 bij militaire missies in Mali, Turkije en Afghanistan).		27 (22 bij ambassades buiten EU, 3 bij Nederlandse vertegenwoor-digingen op Aruba, Curaçao en St. Maarten, en 2 bij militaire missie in Afghanistan).	88 (85 bij ambassades buiten EU, 3 bij vertegenwoordigingen van Nederland op de Nederlandse Antillen en Aruba).	3 bij de vertegenwoordig-ingen van Nederland op de Nederlandse Antillen en Aruba.	9 (6 bij ambassades en 3 bij vertegenwoor-digingen van Nederland op de Nederlandse Antillen en Aruba).	

Tabel 5: verkiezingen in cijfers 2004-2014.